

LIBER 2003 - 32. všeobecná konference
Národní knihovna Řím
16. – 20. 6. 2003

Téma konference: Rozšiřování spolupráce – knihovny a jejich partneři

(zpráva ze služební cesty)

Obsah dokumentu:

- 1) Obecná situace v knihovnictví
- 2) Co je to LIBER
- 3) Konference
- 4) Příspěvky
- 5) Doprovodné programy, hostitelská knihovna a další vzdělávací instituce v Římě
- 6) Postavení českých knihoven v mezinárodním kontextu

V Olomouci 7. října 2003

Mgr. Eva Zuntychová,
Knihovna UP - Britské centrum

1) OBECNÁ SITUACE V KNIHOVNICTVÍ

Informace versus finance

Vědecké a odborné knihovny se v současné době informační exploze ocitly v poměrně složité situaci. Obrovské množství informací, které by měly být zprostředkovávány prostřednictvím knihoven naráží na nedostatečné financování knihoven, a to dokonce i v zemích, které patří k těm nejbohatším.

Hybridní knihovny

Knihovny s klasickými nosiči se postupně vyvíjejí v tzv. *hybridní knihovny*, kde kromě fyzických fondů vznikají i digitální sbírky a jsou zajišťovány přístupy k informacím v elektronické podobě. Dochází k postupnému rozšiřování tzv. virtuálních fondů a v této situaci je nezbytné, aby vznikaly sítě knihoven a konsorcií na regionální, národní i mezinárodní úrovni. Knihovny se stávají hlavním místem tzv. elektronických služeb. Dnešní knihovny nabízejí vedle klasických i elektronické výpůjčky. Hledá se definice elektronické výpůjčky, což je důležité pro rozpočet. Připočtou-li se e-výpůjčky, mají knihovny značně vyšší výpůjční statistiky.

2) CO JE TO LIBER

LIBER je mezinárodní organizace, která sdružuje odborné a vědecké knihovny z celé Evropy (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche).

Posláním LIBER je reprezentovat a podporovat zájmy vědeckých a odborných knihoven v Evropě vytvořením celoevropské sítě těchto knihoven s cílem zachování evropského kulturního dědictví, zlepšení přístupu ke knihovním fondům jednotlivých knihoven a zajištění efektivnější informační služby v Evropě.

3) KONFERENCE

Konference měla širokou mezinárodní účast, kromě zástupců většiny evropských zemí přijeli i účastníci z USA, Kanady a Egypta. Za českou republiku byla zastoupena Národní knihovna, Státní technická knihovna, Moravská zemská knihovna a Knihovna UP.

Spolupráce, ne soutěž

Referáty na konferenci pomohly účastníkům vytvořit si poměrně jasnou představu o novinkách a trendech ve vývoji evropských vědeckých a odborných knihoven, což považují pro další vývoj KUP za velmi důležité. Zároveň je účast zástupců KUP důležitá pro zviditelnění knihovny v evropském kontextu i pro navázání pracovních kontaktů, které vznikaly nejčastěji při neformálních diskusích.

Mottem celé konference bylo „Spolupráce, ne soutěž!“

- práce na společných projektech napříč Evropou je v současné době důležitější než individuální práce (i bohaté knihovny si dnes stěžují na nedostatek peněz, finance je třeba získávat ze společných projektů)

- každá knihovna nemůže dělat vše, je důležité specializovat se, je třeba stanovit si priority
- spolupráce se týká mnohem více oblastí než pouze elektronického světa

Účastníci

Konference se zúčastnilo přibližně 200 delegátů – byla tedy přiměřeně velká, aby byla zaručena pestrost příspěvků a zároveň se lidé mohli blíže seznámit a vyměňovat si své praktické pracovní zkušenosti.

Jednacím jazykem byla angličtina. Většina účastníků na tento fakt přistoupila bez problémů, jen Italové přednášeli většinou v italštině se simultánním tlumočením. V zákulisí se pak také hojně používala francouzština nebo němčina.

Příští konference LIBER se bude konat v Ruské národní knihovně v Petrohradu ve dnech 29. 6. – 4. 7. 2004 pod názvem „Integrating in Europe“.

4) PŘÍSPĚVKY

Přednášky probíhaly bez paralelních sekcí vždy od 9.30 zhruba do 17.30 hod., společný program byl někdy do 21 hod.

Společné pro všechny přednášky – potřeba partnerství, spolupráce, kooperace.

Všechny konferenční příspěvky a další aktuální informace bude možné najít v elektronické verzi čtvrtletníku LIBER - <http://liber.library.uu.nl>, kam je pro členy LIBER vstup zdarma.

Program byl rozdělen do několika tematických okruhů:

- Pre-conference
- Nové modely pro publikování
- Papír kontra elektronika
- Směrem k integrovaným zdrojům a plynulému přechodu k hybridním knihovnám
- Parametry hodnocení partnerství a spolupráce

Z bohatého programu jsem podle vlastního uvážení vybrala následující příspěvky:

■ Pre-conference

Služby a příležitosti od OCLC/PICA pro rozšiřující se knihovnický svět

Jay Jordan (USA, <http://www.oclc.org>, OCLC/PICA byla hlavním sponzorem konference)

- OCLC spolupracuje s 43 000 knihovnami na světě - 34 000 USA, 800 Kanada, 700 Jižní Amerika, 4 000 Evropa, 3 000 Asie.
- OCLC je finančně soběstačná organizace. Produkty a služby vznikají v Nizozemí a v USA.
- K nejvýznamnějším OCLC PICA produktům patří WorldCat (Světový katalog), největší on-line souborný katalog obsahující přibližně 50 milionů bibliografických záznamů a 850 milionů holdingů (umístění). WorldCat je dokladem toho, jak obrovskou sílu může mít kooperace knihoven.
- J. Jordan prezentoval výsledky studie: „Informační trendy v posledních pěti letech“. Obecně lze říci, že náklady knihoven na nákup knih klesají, klesá i vydávání klasických tištěných časopisů, naopak u e-materiálů dochází k dramatickému vzestupu.
- Pro knihovny se tyto trendy stávají výzvou ke spolupráci, protože jedině tak mohou přežít. Díky takovému přístupu by pak mohly nejen přežít, ale i se dále rozvíjet.

■ Nové modely pro publikování

Ekonomická a strategická analýza vědeckých časopisů: nejnovější vývoj

Bas Savenije (Utrecht University Library, <http://www.library.uu.nl/uulhome>)

Cenová politika zavedených vydavatelů, jejich fúzí, monopolní ceny.

Za posledních 10 let vzrostly ceny renomovaných časopisů na 250%, zatímco ostatní publikace (knihy, učební texty) si udržují zhruba stejné ceny. Je to důsledek monopolizace vědeckých vydavatelství. Uvedeny srovnávací tabulky cen v různých oborech a typech publikací.

Antitrustová zásada: více jak 35% trhu nesmí být ovládáno jedním dodavatelem. V některých úzkých oborech přesahuje podíl Elsevieru 35%. Další fúze nakladatelství směřují k větší monopolizaci trhu, dodavatelé postupují podle pravidla „ber vše (za vysokou cenu) nebo nic“. Možná východiska: povolit elektronické šíření služeb ILL, rozvoj Pay per View, OpenAccess – institucionální archivy, kolektivní vyjednávání odběratelů, snížit roli renomovaných vydavatelství, změnit autorská práva, oddělit výzkumné publikace od komerčních.

CrossRef Digital Object Identifier (DOI) – new developments

Ed Pentz (USA, <http://www.crossref.org>, nová organizace vzniklá v r. 2000)

Reference jsou jádrem publikování v akademických časopisech. Prostřednictvím referencí mohou autoři – odborníci ve svých oblastech – nasměrovat čtenáře k relevantním článkům ve zkoumané oblasti. V současnosti, v on-line světě, je pro vědce a výzkumníky ohromně

užitečné, mohou-li získat přístup k citovaným článkům na jedno nebo dvě kliknutí bez ohledu na to, kde jsou tyto články publikované.

- Zavedení DOI (Digital Object Identifiers), čárového kódu, který je jedinečnou a neměnnou identifikací článku. Nový rozvoj DOI: rozšíření na číslování příspěvků na konferencích, disertace, knihy, odkazy na originální zdroj.
- 73% studentů používá internet více než knihovny, naopak je to jen 9%.
- Požadavky nejsou jen na kvalitní obsah, ale i na snadný přístup, co není „on-line“, neexistuje, co není „linked“, také neexistuje.
- Drobí se tradiční vydavatelství časopisů, článek se stává referenční jednotkou.
- Reference se stávají srdcem publikování ve vědeckých časopisech.
- Pro uspokojení uživatelských potřeb je nezbytná spolupráce a zavedení standardů.

Časopisy a monografie, italská perspektiva

Barbara Casalini (Casalini Libri, Florencie, <http://www.casalini.it>)

Spolumajitelka firmy Casalini Libri, která je jedním z hlavních dodavatelů italských bibliografických dat, knih a časopisů knihovnám a prostřednictvím Digital Division dodává vydavatelům služby potřebné pro e-publikace.

Evidence nových knih, periodik. Provádějí výzkum: Kolik periodik je v Itálii, v jakých jazycích, jaké jsou změny, on-line zdroje. Akademické instituce: mají tendenci publikovat v italštině, zejména humanistické studie se drží více tradičního publikování. Malý zájem o on-line zdroje. V publikacích stále převládá italština, angličtina se používá spíše pro zviditelnění a komunikaci se světem.

Publikování v angličtině jako společném jazyce je v současnosti nezbytné, jaký osud ovšem čeká národní jazyky? Je opravdu nutné publikovat pouze v angličtině? Neměla by se větší pozornost věnovat překladovým programům?

SPARC – Pohled na vědecké publikování

David Prosser (ředitel SPARC Europe, Oxford, SPARC = Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition, <http://www.sparceurope.org>)

Organizace SPARC založena v roce 2002. SPARC iniciuje změny na trhu s časopisy a podporuje větší konkurenci, aby literatura byla publikovaná a dostupná v takové formě, aby si ji mohli dovolit čtenáři na celém světě.

Současný model vědeckého publikování (který v podstatě zůstal beze změny nějakých 300 let) postrádá dostatek uživatelů, jimž by měl sloužit. Vědci coby autoři mají malou možnost dát světu vědět o výsledcích své práce. Čtenáři mají přístup pouze ke zlomku světové vědecké literatury. Knihovny dávají na nákup časopisů stále větší část ze svého rozpočtu, což má katastrofální následky pro jejich schopnost nakupovat monografie. Zavedení Internetu v 90. letech minulého století nám přineslo možnosti, jak zlepšit proces vědecké komunikace a hledat alternativy k současnému modelu.

V přednášce byly zdůrazněny obrovské výhody Internetu v oblasti vědeckého publikování. Autoři budou moci dát vědět o výsledcích své práce všem, kdo budou mít zájem a ne pouze

těm šťastným, kdo budou mít předplatné. Výzkumníci budou mít přístup k veškeré relevantní literatuře, univerzity budou moci archivovat své intelektuální bohatství a zpřístupnit ho širší veřejnosti. Open access journals přinesou nové zásadní změny ve finančním modelu publikování časopisů, ušetří se náklady ve společnosti,lepší se komunikace.

Vzrůst cen tištěných akademických časopisů: 1996- 2003 o 470 %!

Strategie knihoven: rušení odběrů, snížení nákupů, konsorcionální koordinace odběrů a licencí.

Akademická nakladatelství plní 4 funkce: registrace autorských práv, garance kvality, šíření a archivace. Mimo garanci kvality toto mohou zajistit institucionální depozitáře. Kvalitu mohou ohodnotit čtenářské ohlasy.

Open Access: publikování bez očekávaného zisku s cílem urychlit šíření informací.

Jak toho dosáhnout? Platit by se mělo za rozšiřování informací, ne za přístup k nim.

Co mohou knihovny? Zajistit, aby uživatelé věděli, jaký je přístup k on-line zdrojům a vytvořit nástroje, jak mohou uživatelé tyto zdroje využívat.

Intergrum Worldwide

Alexander Smoljanski (Berlín, Nejrozsáhlejší elektronický archiv pro země bývalého SSSR)

Firemní prezentace společnosti Integrum

(<http://www.integrum.com> http://www.integrumworld.com/eng_test/full.htm)

Komerční společnost sbírající data z území bývalého SSSR, která on-line zpřístupňuje plné texty novin, časopisů, TV a rozhlasových programů, zpravodajství, legislativy, knih, ekonomických databází, kontaktní databáze. Celkem 4000 bází, 140 milionů dokumentů.

Na Webu této společnosti je využito moderních prostředků pro vyhledání v plných textech, lze pracovat s imitovanou klávesnicí azbuky, provádět on-line strojový překlad do angličtiny. Přibývá 15 000 článků denně.

Ekonomický model: platby za dokument (pay per view) nebo čtyři typy předplatného: noviny, výzkumné zprávy, monitoring medií (zasílání mailem), úplný přístup.

■ Papír kontra elektronika

Digitální knihovna pro přístup k vzácným rukopisům

Adolf Knoll (NK ČR, <http://www.nkp.cz>, díky iniciativě Vojtěcha Balíka, ředitele NK se také poprvé objevil příspěvek z ČR)

Adolf Knoll je zástupcem ředitele Národní knihovny ČR a odpovídá za strategické plánování, výzkum a technologický rozvoj. Je členem podvýboru pro technologie programu UNESCO Paměť světa a koordinuje národní programy v ČR podporující digitální přístup k vzácným tiskům v knihovnách a program Digitální knihovna. Je uznávaným evropským odborníkem v oblasti digitalizace v rámci celé Evropy.

http://digit.nkp.cz/mw_frame.htm

<http://www.cta.dmu.ac.uk/projects/master/>

■ Parametry hodnocení partnerství a spolupráce

Měření efektivnosti knihoven

Peter Fox (Cambridge University Library, <http://www.uni-muenster.de/ULB/outcome/>
<http://www.uni-muenster.de>)

Knihovny dnes měří svoji činnost především takovými statistickými údaji, jako je velikost fondu, počet výpůjček, množství zodpovězených dotazů apod. Mohou však také měřit, jak se ve svých službách orientují na uživatele, jak uspokojují jejich potřeby.

Údaje dokazující, že knihovna je hodně využívána, svědčí o tom, že uživatelé mají ze služeb knihovny prospěch. Má-li se však hodnota knihovny prezentovat před těmi, kdo ji financují nebo před širší veřejností, je mnohem efektivnější, mohou-li knihovny ukázat přímý dopad působení jejich služeb na uživatele.

V různých zemích vzniká řada projektů, které se pokoušejí měřit účinnost knihoven zjišťováním přímého dopadu na jejich uživatele:

- nalezením souvislostí mezi úspěchem ve studiu nebo výzkumu a používáním knihovny,
- zvyšování informační gramotnosti,
- zjištěním vlivu na dovednosti a znalosti uživatelů, na rozvoj intelektuálních zájmů.

Mimo dopad na čtenáře je ještě širší důsledek: působení na společnost, kulturní přínosy, které jsou těžko vyúčtovatelné.

MVS - řešení pomocí komunikační sítě v Německu

Ronald Schmidt (Hochschulbibliothekszenrum Nordrhein-Westfalen, Köln, Německo, <http://www.hbz-nrw.de>)

Potřeba MVS v Německu je velká, z důvodů ztrát v II. světové válce. V r. 1999 začala knihovna HBZ vyvíjet systém pro automatizaci MVS, který byl zprovozněn v květnu 2002. Tím se MVS významně urychlila. Např. papírová žádanka o MVS dříve kolovala několik týdnů, nyní se tento proces zredukoval na maximálně 4 dny. Objednané dokumenty jsou posílány kurýrní službou DHL.

Jak systém funguje? Čtenář si např. vyhledá žádaný dokument v databázi HBZ

<http://apollon.hbz-nrw.de:4505/ALEPH>, která obsahuje 12 milionů záznamů, a objedná v centru ZFL (ZwischenbibliothekFernLeihe server). Toto centrum objedná výpůjčku v knihovně, která dokument vlastní a pošle službou DHL do čtenářovy mateřské knihovny, jež upozorní čtenáře, že objednaný dokument je připraven. Do sítě bylo v květnu 2003 zapojeno 58 knihoven a měsíčně vyřízeno 31 000 výpůjček. Z toho počtu bylo 6% doručeno týž den a 22% příští den. 40% objednávek bylo vyřízeno pomocí protokolu SLNP (Simple Library Network Protokol) a 60% prostřednictvím e-mailu.

Za MVS se účtuje 1.5 Euro, tento poplatek zatím náleží mateřské knihovně čtenáře, což se ale v budoucnu změní tak, aby poplatek obdržela poskytující knihovna.

FORMIST - Vzdělávací program informační gramotnosti ve Francii

Sylvie Chevillote (Ecole Nationale Supérieure des Sciences de l'Information et des Bibliothèques ENSSIB, Lyon, Francie,):

Výuka informační gramotnosti získala za posledních 10 let na francouzských univerzitách význačné postavení. Je organizována velice systematicky a dostává výraznou podporu od státu. Výuka uživatelů a tvorba vzdělávacích dokumentů a jejich šíření jsou organizovány v tříúrovňovém systému:

- lokální úroveň: univerzitní knihovny
- regionální úroveň: síť sedmi regionálních center URFIRST (Unités Régionales de Formation a l'Information Scientifique et Technique) - Paříž, Rennes, Strassbourg, Bordeaux, Toulouse, Nice, Lyon), byla založena v r. 1982 pro výuku knihovníků a studentů v informačních technologiích
- národní úroveň: FORMIST

FORMIST je i název webové stránky ve francouzštině <http://formist.enssib.fr/>, která shromažďuje vzdělávací nástroje, doporučení a informace o Informační gramotnosti a nabízí je dvěma okruhům uživatelů:

- 1) instruktorům – učitelé nebo knihovníci
- 2) studentům a pedagogům VŠ

FORMIST hraje důležitou roli při vytváření sítě lektorů – zajišťuje kolokvia, workshopy a školení budoucích knihovníků v pedagogice. Do sítě FORMIST mohou přispívat i uživatelé předložením svých dokumentů. Užití je bezplatné, ale není anonymní. Předpokládá se rozšíření této vzdělávací sítě i do Švýcarska a Belgie.

V červnu 2003 se ve Francii konalo 3. mezinárodní setkání FORMIST za účasti 14 zemí s následujícím programem:

- jak vzdělávat uživatele?
- stav informační gramotnosti v Evropě
- prezentace výsledků ankety, která zjišťovala schopnost studentů 1. ročníku univerzity připravit rešerši (Montreal)
- vyhodnocení desetileté výchovy uživatelů na univerzitě v Ženevě
- vyhodnocení informačních kompetencí studentů 1. ročníku univerzity (Grenoble)
- vliv informační výchovy na studijní výsledky studentů

Podle informací Sylvie Chevillote je ve Francii zájem o mezinárodní spolupráci při rozšíření projektu nad rámec francouzského jazykového kontextu.

5) DOPROVODNÉ PROGRAMY, HOSTITELSKÁ KNIHOVNA A DALŠÍ VZDĚLÁVACÍ INSTITUCE V ŘÍMĚ

Biblioteca nazionale centrale

Konference se konala v prostorách Biblioteca nazionale centrale (BNC) <http://www.bncrm.librari.beniculturali.it> - moderní budova z r. 1975 postavená nad areálem vykopávek (knihovna stojí na betonových pylonech). Knihovna je depozitní a obsahuje cca 6 milionů svazků, cca 100 000 rukopisů a starých tisků.

Během konference nám, bohužel, nebylo umožněno si tuto knihovnu prohlédnout, zakázáno bylo i fotografování.

Exkurze do Alexandrijské (univerzitní) knihovny

Klasická konzervační knihovna uvnitř univerzity s minimem absenčních výpůjček placená ministerstvem kultury. Jednotlivé fakulty mají své vlastní knihovny placené ministerstvem školství.

Britská rada Řím

V rámci své cesty jsem po předchozí dohodě navštívila i Britskou radu v Římě, kde jsem získala další podněty pro budování multimediální studovny v BC KUP. BR klade hlavní důraz na zlepšení všeobecné úrovně znalosti angličtiny v Itálii, kurzy, samostudium v multimediální studovně. Sídli v historickém paláci Palazzo del Drago na Via delle Quattro Fontane.

Prezentace

V předsálí konference bylo několik stánků s firemními prezentacemi:

- **ProQuest** - <http://www.proquest.co.uk> - prezentace nabídek firmy, on-line licence, digitální disertace a disertace on-line.
- **Casialini Libri** - <http://www.casalini.it> - velkoobchod s knihami, knižní novinky, knihovnické služby v Itálii.
- **Integrum** - <http://www.integrum.com>
Fulltextová on-line databáze z novin, časopisů a zpráv ze zemí bývalého SSSR, simultánní překlad do angličtiny, němčiny, finštiny.
- **ExLibris** - <http://www.exl.de>

6) POSTAVENÍ ČESKÝCH KNIHOVEN V MEZINÁRODNÍM KONTEXTU

Startovací výhody

V roce 2002 byla nabídnuta možnost tříletého bezplatného členství v LIBER 18 knihovnám ze střední a východní Evropy. KUP této možnosti ihned využila a stala se členem.

Z ČR využily bezplatného tříletého členství následující knihovny: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, Státní pedagogická knihovna Komenského v Praze, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, Moravská zemská knihovna v Brně, Jihočeská vědecká knihovna v ČB, KUP v Olomouci.

Národní knihovna

V roce 1998 se konference LIBER konala v Praze, organizátorem byla Národní knihovna. NK je členem LIBER už od samého počátku, tedy 32 let. Podle ředitele NK dr. Vojtěcha Balíka je členství v LIBER důležité především kvůli získávání kontaktů a „aby se o nás ve světě vědělo“. Letos jediná (a zřejmě i vůbec první) přednáška ze zemí z naší části Evropy – Adolf Knoll, digitalizace (Národní knihovna).

Knihovna UP

Knihovna UP díky své centrální organizaci, ideálnímu prostorovému uspořádání, plné automatizaci knihovního fondu a aktivnímu zájmu o současné trendy a příležitosti mezinárodní spolupráce má všechny předpoklady fungovat na evropské úrovni.